

HOP, WE GAAN WANDELEN!

De populariteit van speciaalbier (of craft beer, zoals het vaak wordt genoemd) is de laatste jaren naar ongekende hoogten gestegen. Nederland telt inmiddels meer dan duizend brouwerijen en brouwerijtjes van speciaalbier, na Duitsland het grootste aantal van Europa. Voor het grootste deel zijn dat brouwerijen met eigen productiecapaciteit. De rest bestaat uit huurbrouwers, oftewel brouwers die productiecapaciteit inhuren voor de speciaalbieren die ze ontwikkelen.

Het is mooi om te zien dat ons land weer een veelzijdige biercultuur krijgt. Na de kaalslag van na de Tweede Wereldoorlog door toedoen van een paar grote concerns die ons vrijwel uitsluitend pils voorschotelden, valt er weer wat te kiezen. Steeds meer liefhebbers komen uit de pilswoestijn tevoorschijn en ontdekken dat bier ook troebel kan zijn, dat het geen schuimkraag van twee vingers nodig heeft om goed te smaken en dat de beste drinktemperatuur kan afhangen van het type speciaalbier. Tegelijkertijd trekken steeds meer mensen de wandelschoenen aan om van de natuur of van een interessante stedelijke omgeving te genieten, of om gewoon een stevig stuk te lopen. Wandelen is in. Het is goed voor lichaam en geest en je ziet nog eens wat onderweg.

In *Het Grote Nederlandse Bierwandelboek* (ANWB Uitgeverij,

2021) werden de speciaalbier-trend en de wandeltrend met elkaar verbonden. Een speciaalbier smaakt namelijk nóg lekkerder als je het lichaam eerst aan het werk hebt gezet, en een wandeltocht is nóg leuker als je weet dat je aan het einde een bijzonder bier te wachten staat.

Vanwege het grote succes van het bierwandelboek is er nu deze opvolger, *Het Zuid-Nederlandse Bierwandelboek*, om goedgemutst door te kunnen wandelen. Het boek bevat vijftien mooie wandelroutes van circa 5 tot 15 kilometer lengte in onze drie zuidelijke provincies Zeeland, Noord-Brabant en Limburg. De routes eindigen allemaal bij een gelegenheid waar je een smakelijk lokaal of regionaal speciaalbier kunt krijgen. Bij elke wandelroute is te lezen wat er onderweg zoal te zien en te beleven is en krijg je informatie over de brouwerij van het bier. Ook is er bij elk hoofdstuk in samenspraak met de brouwers een specifiek bier uitgekozen dat ze je graag willen laten proeven - het zogenaamde 'wandelbier'. Op deze manier kun je Zeeland, Noord-Brabant en Limburg beter leren kennen én krijg je mee hoe veelzijdig de biercultuur van ons land geworden is.

De vijftien routes beginnen allemaal op een punt waar je met het openbaar vervoer kunt komen, bijvoorbeeld een treinstation of een bushalte. Alcohol

en autorijden is immers geen goede combinatie, tenzij je een BOB bij je hebt. Bij elke route worden ook suggesties gedaan voor leuke, gastvrije of anderszins speciale overnachtingsgelegenheden, zodat je er de tijd voor kunt nemen en er echt een feestje van kunt maken.

Let vooral ook op de openingstijden van de diverse proeflokalen en horecagelegenheden waar de wandelingen eindigen. Het zou natuurlijk jammer zijn als je dorstig en wel voor een gesloten deur komt te staan. Het kan ook nooit kwaad even de websites te raadplegen, als het goed is staat daar de laatste informatie op.

Bij de vermelding van de duur van de wandelingen is uitgegaan van een wandeltempo van circa 4 km per uur. Wie stevig doormarcheert zal er minder tijd voor nodig hebben, wie de tijd neemt om van alles te bekijken of om pauzes te nemen zal wat langer onderweg zijn.

Tot slot: veel dank gaat uit naar al die leuke, aardige en behulpzame mensen in het zuiden des lands die hebben meegeholpen aan de totstandkoming van dit boek. En nog een welgemeend advies: drink met mate, wandel met beleid en geniet met volle teugen!

INHOUD

Hop, we gaan wandelen! 5

Wandelen met QR-codes 9

1. Vlissingen 11
 2. Sluis en Aardenburg 23
 3. Middelburg 37
 4. Wolphaartsdijk en Goes 49
 5. Klundert en Willemstad 59
 6. Bergen op Zoom 71
 7. Breda 81
 8. Vessem 95
 9. Tilburg 103
 10. Deurne en Griendtsveen 115
 11. Eindhoven 125
 12. Afferden en Siebengewald 139
 13. Sittard en Limbricht 149
 14. Hulsberg en Schimmert 165
 15. Eijsden en Moelingen 177
- Brouwerijen register 190

2. SLUIS EN AARDENBURG

DEZE WANDELROUTE IN ZEEUWS-VLAANDEREN VOERT VAN HET VESTINGSTADJE SLUIS NAAR HET VESTINGSTADJE AARDENBURG. DE WANDELING BESTAAT UIT EEN LEKKER POTJE STADSWALWANDELLEN, GELARDEERD MET EEN STEVIGE PORTIE DIJK- EN KREEKLOPEN. ONDERWEG KRIJG JE HET EEN EN ANDER MEE VAN DE ROERIGE GESCHIEDENIS VAN DE STREEK EN KUN JE WEIDEVOGELS SPOTTEN; EEN VERREKIJKER KAN DAARBIJ GOEDE DIENSTEN BEWIJZEN.

BELGISCH
TRIPEL

GOUDBLOND

FRUITIG,
ZACHT MOUTIG,
KRUIDEN

FRIS. TONEN
VAN CITRUS
EN BANAAN.
BITTERTJE IN DE
AFDRON

BEKIJK
DE ROUTE IN
GOOGLE MAPS

LENGTE:

10,7 km

DUUR:

2½ uur

VERTREK:

Bushalte St. Annastraat, Sluis

AANKOMST:

's Lands Welvaren, Kaai 4, Aardenburg, www.hcrslandswelvaren.nl. Het café-restaurant is van woensdag tot en met zondag van 10 tot 22 uur open, bij mooi weer in de zomermaanden soms ook op maandag en dinsdag.

SPECIALBIER:

Tripel Jules, Brouwerij Rodanum

OVERNACHTEN:

's Lands Welvaren is behalve café-restaurant ook een hotel. Op de eerste verdieping kun je na gedane wandeling en bieriname prima slapen in een van de veertien kamers. Wil je er het weekend vóór Pasen overnachten, wees in dat geval bijtijds met de reservering.

In de Sint-Baafskerk vindt dan de befaamde Aardenburgse opvoering van de Matthäus Passion plaats, die liefhebbers van heinde en verre trekt. 's Lands Welvaren, Kaai 4, Aardenburg, www.hcrslandswelvaren.nl.

Het pleintje vóór de Kaaiport

seerd door de Bachvereniging. Wandel aan het einde van de Weststraat de monumentale Kaaiport door. Aan de andere kant links arriveer je bij het eindpunt van deze wandeling, café-restaurant 's Lands Welvaren.

De **Kaaiport**, uit 1650, is als gezegd het laatste overblijfsel van de verdedigingswerken van het oude Aardenburg. De naam spreekt voor zich: de poort komt uit op de havenkade. Men dempte het water in 1813, maar de komvorm van de haven is nog altijd goed te zien in het Kaaiplein dat er nu ligt. In de middeleeuwen bevonden zich veel herbergen rond de toenmalige haven en de poort, waar kooplieden uit bijvoorbeeld Duitsland en Italië overnachtten en aan het bier zaten. Tegen de gevel tegenover de binnenzijde van de poort is een grote schildering van zo'n middeleeuwse herberg te zien.

Op het Kaaiplein aan de andere kant van de poort is verder de **Kikkerfontein** niet te missen. De fontein verwijst naar de bijnaam van de Aardenburgers, ze worden namelijk kikkers genoemd. De naam was oorspronkelijk een spotnaam voor de plaatselijke fanfare, waarvan de leden in kikkergroene uniformen rondliepen. De Aardenburgers hebben de naam later als geuzennaam aangenomen, zodat de plaats nu als de kikkerstad door het leven gaat.

De vier waterspuwende kikkers in de fontein staan symbool voor karakteristieke inwoners van de belangrijkste kernen van de voormalige gemeente Aardenburg, te weten de kernen Draaibrug, Eede, Sint Kruis en Aardenburg zelf. Bij een gemeentelijke herindeling in 2003 ging Aardenburg op in de nieuwe gemeente Sluis, maar de kikkers in de fontein bleven

gewoon doorspuwen. Na gedane inname van het wandelbier in 's Lands Welvaren gebiedt de eerlijkheid te zeggen dat het niet erg makkelijk is om Aardenburg met het openbaar vervoer te verlaten. Bus 58 gaat vanaf de Kaai één keer per uur (in de spits twee keer) via Maldegem naar station Brugge, een avontuur op zich natuurlijk. Een andere optie is de infrequent rijdende bussen van lijn 612 vanaf de Markt of de Peurssensstraat naar Oostburg. Vandaar gaan er streekbussen naar Terneuzen en naar Breskens. In Breskens zou je dan de veerboot naar station Vlissingen kunnen nemen. Je kunt ook teruglopen naar Sluis, de kortste route meet zo'n 6,5 km. Je komt dan wel langs Struisvogelboerderij Monnikenwerve en de Kruisdijkshans, ook leuk natuurlijk.

CAFÉ-RESTAURANT 'S LANDS WELVAREN

Het café-restaurant plus hotel op de hoek bij de Kaaiport en het Kaaiplein is al heel lang een familiebedrijf. In ieder geval vanaf de 19e eeuw was hier een horecagelegenheid gevestigd, maar vermoedelijk bestond er eeuwen eerder al een herberg op deze plek aan de havenkade. Vanuit het café kijk je uit op de kikkerfontein en het plein, als je bij het raam zit in het restaurantgedeelte heb je uitzicht op de Kaaiport. In het restaurant wordt verrassend goed gekookt, dus ook voor het avondeten is 's Lands Welvaren een aanrader (www.hcrslandswelvaren.nl).

HET BIER: JULES, BROUWERIJ RODANUM

Eigenaar Frank Schout van brouwerij Rodanum (www.biertainment.com) was al veel

langer hobbybrouwer toen hij in 2015 het maken van bier naar een hoger plan begon te tillen. Schout kwam goed beslagen ten ijs, want hij was eerder rondleider in De Halve Maan, de brouwerij waar Brugse Zotte gemaakt wordt, en hij volgde een tweejarige Belgische opleiding tot zytholoog (bierkundige c.q. biersommelier).

Rodanum heeft vier vaste bieren in de collectie, allemaal met namen die knipogen naar de Romeinse geschiedenis van Aardenburg. Het Rodanumbier waar het allemaal mee begon is de Tripel Jules, genoemd naar Julius Caesar. De IPA heet Aquila, Latijn voor adelaar, de vogel die op de ceremoniële standaarden van de Romeinse legioenen prijkte. De naam van het saison van Rodanum is Saison Jane; zij was een van de bekendste maitresses van Caesar. Het vierde en meest recent ont-

wikkelde Rodanumbier is de Quadrupel Centurio, uiteraard genoemd naar de Romeinse honderdman. Nieuwe bierrecepten zijn in ontwikkeling, dus te verwachten valt dat de vaste collectie in de toekomst uitgebreid zal worden.

Het bier bij deze zeeuws-Vlaamse wandeltocht is de Jules, het fruitige Belgische tripel van Rodanum. En niet zomaar een tripel: in 2018 won het op de Dutch Beer Challenge de gouden medaille in de categorie 'Best Belgian Style Tripel'. 's Lands Welvaren heeft het voorradig, het is ook in andere horecagelegenheden en in de lokale supermarkt verkrijgbaar.

Frank Schout deed trouwens eveneens een Belgische traiteuropleiding, met als specialisatie gastronomisch koken, en ontwikkelde een eigen paté op basis van zijn Tripel Jules.

Bottekreek en Johannes de Doperkerk

Menno van Coehoorn,
bepaald vestingbouw

DE WANDELING

Vertrekplaats Klundert is niet altijd Klundert geweest. Dit hoekje van Brabant lag aan de drukbevaren scheepvaartroute tussen Brabant en Holland, wat het voormalige handelsplaatsje Niervaert opstuwde in de vaart der middeleeuwse volkeren. In de omgeving werd bovendien zout uit verbrande turf gewonnen, het zogenaamde darinkdelven, wat extra voorspoed bracht. In 1357 kreeg Niervaert stadsrechten, maar niet zo heel lang daarna was het uit met de pret, toen overstromingen als de Sint-Elizabethsvloed van 1421 hun tol begonnen te eisen. Vanaf 1558 werden nieuwe dijken aangelegd en herbouwde men het stadje een paar kilometer verderop. Het kreeg een nieuwe naam, De Clundert, wat etymologisch gezien verwijst naar de lokale bodemgesteldheid en 'de klont aarde' betekent. Zowel Niervaert als opvolger Klundert waren

lange tijd een heerlijkheid van de prins van Oranje. In 1583 begon men er net als in Willemstad met de aanleg van de vestingwerken, op last van Willem van Oranje. Vanaf de 17e eeuw was de plaats, samen met Willemstad, onderdeel van de Stelling van het Hollandsch Diep en het Volkerak, een verdedigingslinie bedoeld om een aanval op het zuidelijke gedeelte van Holland te voorkomen. Deze linie werd opgenomen in de Zuiderwaterlinie. De begin 19e eeuw gebouwde forten De Hel en Fort Sabina, beide in de buurt van Willemstad, behoorden eveneens tot deze linie, evenals Fort Bovensluis ten oosten van Willemstad, Fort Frederik Hendrik bij Ooltgensplaat op Goeree-Overflakkee en Fort Buitensluis bij Numansdorp, aan de overkant van het Hollandsch Diep.

Van de oorspronkelijke Klundertse vestingwerken uit de

16e eeuw is weinig meer te zien, maar latere gedeelten aan de noord- en zuidzijde van Klundert zijn redelijk goed bewaard gebleven en zijn leuk voor liefhebbers van historische vestingwerken. Zo bevindt zich aan de zuidzijde een barrière met de Stenen Poppen erop, twee ronde stenen zuilen die moesten voorkomen dat belegeraars met de wapens tussen de tanden over de schuine rand van de barrière naar de overkant konden lopen.

Het **startpunt van deze wandeling**, bushalte Zevenbergsepoort, ligt in het hart van Klundert. Je kunt er komen met lijn 117 van station Breda naar Fijnaart. Ook zou je vanaf station Oudenbosch lijn 210 kunnen nemen, die Klundert als eindbestemming heeft.

Naast de bushalte loopt de **Bottekreek**, ooit een stads-

haventje met bedrijvigheid erlangs, waaronder een bierbrouwerij. Tegenwoordig is het een keurige singel die van noord naar zuid door het centrale deel van Klundert loopt. Het carillon bij de vlonders en de fontein aan het noordelijke einde laat ieder kwartier van zich horen. Het

klokkenspel staat er sinds 1980 en was een geschenk van de inwoners aan de stad.

Loop vanaf de bushalte in noordelijke richting en steek rechts de brug over de Bottekreek over. Aan de andere kant gaat de route naar links naar de Molenstraat.

Op de hoek staat de voormalige **Johannes de Doperkerk**. Deze joekel van een kerk is van oorsprong een neogotische kruiskerk uit 1890. Het gebouw kwam niet ongeschonden uit de Tweede Wereldoorlog, integendeel. Begin november 1944 werd de toren van de kerk vernield

DE ZUIDERWATERLINIE

De Zuiderwaterlinie of Zuiderfrontier was de oudste en langste militaire verdedigingslinie die Nederland gekend heeft. De linie liep vanaf Sluis in Zeeuws-Vlaanderen tot aan Nijmegen.

Het grootste gedeelte van deze waterlinie, een aaneenschakeling van forten, vestingsteden en inundatiegebieden, bevond zich in Generaliteitsland Staats-Brabant. Hier maakten elf Brabantse vestingsteden en hun ommelanden deel uit van de Zuiderwaterlinie, beginnend vanaf Bergen op Zoom tot aan Grave in Noordoost-Brabant.

De aanleg van de verdedigingswerken begon in de 17e eeuw en was bedoeld om de Noordelijke Nederlanden tegen Spaanse en later Franse aanvallers te beschermen. Rond de vestingen, schansen, forten en andere bolwerken konden de polders onder water worden gezet, wat inundatie wordt genoemd. Langs de gehele linie kon zo een laag water van ongeveer een halve meter komen te staan, te hoog

om erdoorheen te komen met karren en kanonnen en te laag om er met schepen te kunnen manoeuvreren.

Brein achter de voltooiing van de linie was de befaamde vestingbouwkundige Menno van Coehoorn (1641-1704). Hij verbond reeds bestaande vestingen als Steenberg, Willemstad, Klundert, Heusden, Geertruidenberg, Ravestein en Grave met elkaar en liet nieuwe versterkingen aanleggen. Het geheel markeerde ook de historische grens tussen Holland en Brabant en de culturele grens tussen Noord- en Zuid-Nederland.

De Zuiderwaterlinie functioneerde goed, maar tegen het einde van de 18e eeuw kwam er ook een achilleshiel aan het licht: strenge winters. Die waren er genoeg, want er was destijds klimatologisch sprake van de Kleine IJstijd. Dat betekende bijvoorbeeld dat in de winter van 1794-1795 Franse troepen zonder al te veel moeite het bevroren water van

de Maas en van ondergelopen gebieden langs de linie konden oversteken.

In de tweede helft van de 19e eeuw nam het belang van de Zuiderwaterlinie af. De Vestingwet van 1874 legde de nadruk op het verdedigen van West-Nederland met de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Maar ook die had een achilleshiel, zo bleek in de Tweede Wereldoorlog: je kon er gewoon overheen vliegen. In 1952 werden de laatste verdedigingswerken van beide linies opgeheven.

Sinds kort blaast men de Zuiderwaterlinie nieuw leven in, toeristisch leven wel te verstaan. In 2019 maakte de provincie Noord-Brabant bekend te gaan investeren in het erfgoed dat verbonden is aan de historische linie. Er is ook een langeafstandswandelingroute uitgezet, die aan beide zijden (Bergen op Zoom en Grave) een startpunt heeft. De totale route is 290 km lang, maar er zijn ook kortere gedeelten te volgen.

Links brouwer Sergio Toma, rechts eigenaar André Köppen

en een pachtboerderij. De precieze bouwjaren van het enkele eeuwen oude complex zijn onbekend, wel staat vast dat de Akense familie De Bock in 1677 het witte torentje met doorgesneden ui en windvaan erop lieten bouwen.

Rechts van de kruising staat een metershoge houten haas,

uiteraard omdat je hier in Groot Haasdalen aankomt.

Steek de kruising over en wandel aan de overkant verder over de De Bockhofweg; je loopt hier Schimmert binnen.

KAREL DE GROTE

Schimmert is een van de hoogstgelegen dorpen van

Nederland. Net als Hulshuis ontstond het als driesdorp, met een braakliggend weiland als centrum dus. De nederzetting dook in het jaar 847 voor het eerst in geschriften op, maar zou volgens de overlevering al enige tijd eerder zijn gesticht door Karel de Grote.

Aan het einde van de De Bock-

hofweg rijst een enorme watertoren op, watertoren De Reus van Schimmert of kortweg De Reusch, tevens het eindpunt van deze wandeling. De ingang bevindt zich om de hoek.

Na je bezoek aan de rooftopbar op de zevende verdieping en/of het restaurant op de eerste verdieping kun je

vlak bij de watertorenentree bij bushalte Watertoren met bus 52 terug naar Hulshuis of met bus 54 naar station Valkenburg (of nog verder naar Gulpen). Vanaf de bushalte aan de overzijde van de weg gaat lijn 52 naar station Meerssen,

De Reusch

In het Ravensbosch

